

morje činili šljunkoviti i pjeskoviti žali, onda bi nestali (Hrvatski) Primorci jer na žalima nema naselja. Žala čine zanemarljivo malen dio Hrvatskoga primorja.

Sažetak

Tomislav Šegota, sveuč. prof., Zagreb
UDK 811.163.42:373.46:001.4:91, stručni članak,
primljen 9. rujna 2003., prihvaćen za tisak 21. listopada 2003.

The Croatian Littoral

The author is a geographer who argues in favour that the whole Croatian Adriatic Coast be called the Croatian Littoral, while the earlier region called by this name should be called Kvarnerski Bay (Kvarner).

POD SVAKU CIJENU OSLOBODIMO SE ONOGA ŠTO NE ŽELIMO NAPRAVITI NI PO KOJU CIJENU

Ivana Matas Ivanković

1.

Cijena znači 'vrijednost čega izražena u novcu', ali kako svakodnevno i robu i usluge plaćamo novcem, sve je dobilo svoju cijenu pa u prenesenom značenju ta riječ znači i 'podrazumijevanu ili riječju opisanu vrijednost čega, žrtvu koja se morala podnijeti'. Kada do koga držimo, kažemo da je na cijeni, kada što jeftino kupimo, kažemo da smo kupili ispod cijene, kada nekomu raste ugled, kažemo da dobiva na cijeni. Ali koliko smo puta nešto željeli napraviti bez obzira na posljedice? Bismo li to učinili *po svaku cijenu* ili *pod svaku cijenu*? Ili se nekog posla ne želimo prihvatiti *ni po koju* ili *ni pod koju cijenu*?

Riječ je o čvrstoj vezi riječi koja se dugom upotrebom već ustalila. No u njezin sastav može ući nekoliko prijedloga: *po/pod/za/uz* pa čak i *o*. Prijedlozi *za* (*za bilo kakvu cijenu*, *za cijenu od 170 kuna*) i *uz* (*uz cijenu vlastita života*, *uz visoku cijenu*), a posebice *o* (zabilježen samo primjer iz Akademijina Rječnika *Ja l' je (glavu) prodat o cijenu visoku*), puno su rjeđi u upotrebi i prevladavaju prijedlozi *po* i *pod*. Zbog njihove glasovne sličnosti i česte upotrebe nameće se pitanje koji je od njih pravilniji.

Prijedložni izraz *po/pod cijenu* dolazi kao sastavni dio frazema *po/pod svaku cijenu*, *ni po/pod koju cijenu*, *po/pod cijenu života*, ali se povezuje i s drugim riječima.

U proučavanju se može poći od leksičko-gramatičkog i leksičko-semantičkog ustrojstva izraza.

2.

Leksičko-gramatičko ustrojstvo sastoji se od imenice *cijena*, nastavka za akuzativ i prijedloga koji može biti *po* ili *pod*. Pri analizi šire okoline razlikuje se upravni član, tj. onaj koji otvara mjesto prijedložnom izrazu *po/pod cijenu* i zavisni član, tj. onaj kojemu mjesto otvara taj izraz.

Upravni član može biti različit: glagol ili imenica (*po svaku cijenu marginalizirati postojanje ortačkog ugovora, nastaviti će pod svaku cijenu isplatu, inzistiranje na njemu pod svaku cijenu...*).¹ Dakle, ni vrsta upravne riječi ni njezino značenje ne uvjetuju pojavljivanje prijedloga *po* ili *pod*.

Izraz *po/d cijenu* otvara mjesto atributu koji može biti zamjenički, imenski ili čak cijela rečenica, pa se njegova leksičko-gramatička struktura može prikazati ovako:

I. prijedlog + zamjenica, tj. zamjenički izraz + imenica *cijena* u akuzativu. Pojavljuju se zamjenice *svaki, bilo koji, ikoji* i svaka od njih ima svoje značenje koje određuje i značenje cijelog izraza. Zamjenica *svaki* označuje 'izdvojene entitete koji zajedno čine cjelokupnost' (*moja supruga je htjela, po svaku cijenu htjela vidjeti brata*), "prefiks *i-* daje zamjeničkim riječima dopunsko i hipotetičko značenje neodređenosti do najmanjega i bilo kakva stupnja ili kvalitete"² (*ni u kojim okolnostima niti po ikoju cijenu ne prestaje za narod skrbiti*), čestica *bilo* uz zamjenicu *koji* ima značenje 'dopusnosti, mogućnosti' (*čija je namjera ostanak na vlasti pod bilo koju cijenu*).

II. prijedlog + imenica *cijena* u akuzativu + imenica u genitivu. Mjesto genitivnog atributa popunjava apstraktna imenica tipa *život, ljudskost* ili padežni izraz u genitivu (*pod cijenu života, po cijenu loših rezultata, po cijenu bankrota vlastite obitelji*).

III. prijedlog + imenica *cijena* u akuzativu + rečenica (*pa i po cijenu da me ponovo strpaju u zatvor; pod cijenu da budu građani drugog reda*).

Cijeli izraz može biti pozitivan ili negativan. U negativnom obliku glasi *ni po/pod cijenu*.

Očigledno ni zavisni ni upravni član ne uvjetuju odabir jednog od dvaju prijedloga.

1 Navedeni primjeri preuzeti su iz Hrvatskoga nacionalnog korpusa (HNK) (<http://www.hnk.ffzg.hr/korpus.htm>). U prazninu *Unesite riječ* upisano je *cijenu* i izdvojeni su primjeri s prijedlozima *po* i *pod*. Zbog nedostatka prostora nisu upisivani bibliografski podatci za svaki primjer.

2 Dragutin Raguž. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb, 1997., str. 70.

3.

Može li značenje prijedloga *po* i *pod* odrediti njihovu upotrebu uz imenicu *cijena*?

Prvotno značenje prijedloga *po*, kao uostalom i drugih prijedloga, jest prostorno, iz njega se razvilo vremensko, a zatim nedimenzionalno, apstraktno. *Po* upućuje na smjer ili na to da se radnja ne odvija po čitavom prostoru nego samo ponegdje. Od nedimenzionalnih značenja može se izdvojiti značenje cijene, diobe (distribucije), dodavanja, načina, sredstva, posredovanja itd.³ Osim akuzativa uz prijedlog *po* može doći i lokativ (*po čitav dan, po stolu*).

U Akademijinu Rječniku kao posebno značenje prijedloga *po* izdvojeno je značenje cijene i navedeni su primjeri *Nisi li se po tu cinu sa mnom pogodio?* (E. Pavić, 1759.), *Po tu li cinu prodajete neprociñeno blago?* (F. Lastrić, 1766.), *Mlogi po ništo prodaju dušu* (F. Lastrić, 1766.), *Mogu baril uļa kupiti po istu cinu* (M. Zoričić, 1766.).

Prijedlog *pod* dolazi uz akuzativ ili instrumental (*pod zemlju, pod jastukom*). I njemu je osnovno značenje prostorno. Označuje micanje ili mirovanje ispod donje strane predmeta, zatim vrijeme, a od apstraktnih značenja može se izdvojiti jednačenje, način, popratne okolnosti, podložnost, potpadanje, sredstvo, oruđe...

Iako je kod opisa prijedloga izraz *po/pod cijenu* naveden samo kod prijedloga *po*, uz natuknicu *cijena* navedeni su ovi primjeri: *Trgovac ako pod onu cinu tebi daje, pod ku i on kupuje* (F. Glavinić, 1628.), *Ne prodat ali kupit nego li po tu cijenu* (I. Držić, 1637.), *Po tu li cinu prodajete neprociñeno blago* (F. Lastrić, 1766.), *Koliko mogu baril uļa kupiti po istu cinu?* (M. Zoričić, 1764.), *Može kupiti pod cinu sadašñu* (A. Kadčić, 1729.). A kod jednog od objašnjenja navodi se: "kupovati ili prodavati kakvom cijenom, po kakvu cijenu, za kakvu cijenu itd."

Kao što primjeri pokazuju, i *po* i *pod* otvaraju mjesto imenici u akuzativu i, uz brojna značenja koja imaju, ostvaruju i značenje cijene.

Cijena u starijim primjerima koje donosi Akademijin rječnik dolazi u akuzativu i još uvijek ima konkretno značenje. Negdje na putu iz 17. stoljeća do danas izgubilo se konkretno značenje tog izraza i stvorila se nova jedinica koja kao cjelina ima apstraktno značenje. Autori frazeoloških rječnika obrađuju je kao natuknicu u svom rječniku, no kakvo je stanje u savjetnicima, jednojezičnim i dvojezičnim rječnicima te u korpusu?

3 Vidi Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb, 1881.–1975., sv. X. s. v. *cijena*.

4.

SAVJETNICI I GRAMATIKE: Maretić⁴ u svojem Savjetniku pod natuknicom *cijena* navodi: “On je htio pod (neki pišu: po) svaku cijenu, da me osramoti, prema njem. um jeden Preis, franc. à tout prix; bolje: na svaki način, svakako, bilo šta bilo, kud puklo, da puklo. Još je gore: Austrija ih je htjela kazniti i pod cijenu rata; bolje: makar došlo i do rata.”

Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika⁵ kod upotrebe akuzativa s prijedlogom *po* sa značenjem načina navodi primjer: *Morali smo dignuti ustanak po svaku cijenu*, dok kod prijedloga *pod* nema sličnog primjera.

U Jezičnom savjetniku s gramatikom⁶ navodi se: “Izraz po(d) svaku cijenu nastao je pod utjecajem zapadnoevropskih jezika. Naše su riječi: svakako, pošto-poto.” Međutim, primjeri nabrojani u Akademijinu Rječniku govore o tome da taj izraz postoji već dugo u našem jeziku, a i pregled rječnika stranih jezika ne daje odgovor na pitanje iz kojih je to zapadnoevropskih jezika preuzeto.

Ivan Brabec u svojim Sto jezičnih savjeta⁷ navodi: “Nailazimo na vezu ‘*po svaku cijenu*’ i ‘*pod svaku cijenu*’. Logična je upotreba prijedloga *po*. Tako stoji i u rječnicima: *po tu cijenu* = à tel prix, um diesen Preis. Ako je pravilno “*po tu cijenu*”, onda je pravilna i veza ‘*po svaku cijenu*’. To potvrđuju i izrazi *pošto* (Pošto daješ mlijeko? *po* + *što*) i *pošto-poto* (To ću učiniti pošto-poto). U tim izrazima uz akuzativ stoji *po*, a ne *pod*.”

Hrvatski jezični savjetnik⁸ preporučuje *pod cijenu*. *Po cijenu* je označeno strelicom kao riječ koja “ne pripada hrvatskomu općeobvezatnom, neutralnom standardu, hrvatskom standardu u cjelini, a često ni hrvatskomu jeziku uopće”.

Ni jedan od navedenih izvora ne spominje da je riječ o frazemu.

5.

JEDNOJEZIČNI RJEČNICI: Iveković i Broz⁹ u svojem rječniku uz riječ *cijena* navode primjere: “Ne; nego ću *kupiti* od tebe *po cijenu*, niti ću prinijeti ... paljenice poklonjene; Pothvatali su se Dubrovčani da će *po odregjenu cijenu* *prodavati* so.” Ovaj drugi primjer naveden je i kod natuknice *po*.

Anićev Rječnik hrvatskoga jezika¹⁰ ima primjere *ni po koju cijenu* (*neću*), *ni po cijenu života* pod natuknicom *cijena*, a kod objašnjenja prijedloga nalazi

4 Tomo Maretić. Hrvatski ili srpski jezični savjetnik. Zagreb, 1924.

5 Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković. Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika, Zagreb, 1952.

6 Slavko Pavešić. Jezični savjetnik s gramatikom. Zagreb, 1971.

7 Zagreb, 1982., str. 110.

8 Eugenija Barić...[et al.], Hrvatski jezični savjetnik, Zagreb, 1999.

9 Franjo Iveković, Ivan Broz. Rječnik hrvatskoga jezika. Zagreb, 1901.

10 3. prošireno izdanje. Zagreb, 1998.

se da prijedlog *po* uz akuzativ, između ostalog znači i "način i uvjet pod kojim se ostvaruje ono što riječ ili izraz u A znači" i oprimjereno je s *po cijenu života*. Za prijedlog *pod* nema sličnog primjera, ali natuknica *pošto* ima objašnjenje *po koju cijenu*, a *pošto poto*, *pošto bilo* objašnjeno je kao *po(d) svaku cijenu*. Osim kod primjera za prijedlog *po*, Anićev rječnik označava primjere kvadratičnim, što znači da ulaze u "zonu frazeoloških izraza".

Rječnik hrvatskoga jezika¹¹ natuknicu *cijena* proširuje primjerima *ni pod koju cijenu*, *pod cijenu života*, kod natuknice *pod* naveden je primjer *pod svaku cijenu*, ali kod natuknice *pošto* nalazimo objašnjenje *po koju cijenu*, a kod *pošto poto* još jednom prijedlog *pod*: *pod svaku cijenu*.

U Hrvatskom enciklopedijskom rječniku¹² nalaze se ista objašnjenja kao i u Anićevu Rječniku. Primjeri su isti, osim što se uz natuknicu *cijena* ne navodi primjer i nema oznake radi li se o frazemu ili ne.

6.

DVOJEZIČNI RJEČNICI: U Hrvatsko-njemačkom rječniku¹³ kod natuknice *cijena* primjer je *po svaku cijenu*, dok pri objašnjenju prijedloga *po* i *pod* uopće nije navedena takva upotreba. U Njemačko-hrvatskom rječniku¹⁴ pod natuknicom *Preis* nalaze se primjeri *po svaku cijenu*, *ni po koju cijenu*. Autori Hrvatsko-njemačkog frazeološkog rječnika¹⁵ pod natuknicom *cijena* navode ove frazeme: *ni po (pod) koju cijenu*, *po cijenu života*, *po svaku cijenu*, *pod cijenu života*, *pod svaku cijenu*. Prijevodi na njemački isti su u primjerima s *po* i s *pod*, što znači da ih autor tretira kao istoznačne.

Pod natuknicom *cijena* u Hrvatsko-francuskom rječniku¹⁶ naći će se primjeri *pod svaku cijenu*, *pod cijenu velikih žrtava*, ali pri objašnjenju prijedloga taj izraz navodi se kao primjer za upotrebu prijedloga *po*, dakle *po tu cijenu*, dok kod prijedloga *pod* sličan primjer nije naveden. Putanec u Francusko-hrvatskom rječniku¹⁷ *a tout prix* prevodi kao *pod svaku cijenu*.

U Bujasovu rječniku¹⁸ *cijena* dolazi u frazama *uz/po cijenu*, *uz/po cijenu toga da*, *po(d) svaku cijenu*, *ni pod koju cijenu*.

11 Rječnik hrvatskoga jezika, gl. ur. Jure Šonje, Zagreb, 2002.

12 Zagreb, 2002.

13 Blanka Jakić i Antun Hurm, Hrvatsko-njemački rječnik, 7. izdanje, Zagreb, 1991.

14 Marija Uroić i Antun Hurm, Njemačko-hrvatski rječnik, 2. izdanje, Zagreb, 1994.

15 Renate Hansen...[et al.], Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik, Zagreb – München, 1988.

16 Jean Dayre, Mirko Deanović i Rudolf Maixner, Hrvatsko-francuski rječnik, pretisak, Zagreb, 1996.

17 Valentin Putanec, Francusko-hrvatski rječnik, 7. izdanje, Zagreb, 1995.

18 Željko Bujas, Veliki hrvatsko-engleski rječnik, Zagreb, 1999.

U Hrvatsko-ruskom rječniku¹⁹ nalazimo primjere *po cijenu velikih žrtava*, *po cijenu života*, *po svaku cijenu*, a kod obrade riječi *cijena* autor nabraja: *ni po koju cijenu*, *po svaku cijenu*, *po cijenu od* i na kraju *pod cijenu velikih žrtava*. Poljanec²⁰ kod natuknice *цена* ima prevedene izraze *po cijeni od*, *po svaku cijenu postići što*. U Rusko-hrvatskom ili srpskom frazeološkom rječniku²¹ pod natuknicom *цена* stoje ovako prevedeni ruski frazemi: *po svaku (bilo koju) cijenu*, *po cijenu (uz cijenu) velikih žrtava (gubitaka)*, *po cijenu od pet rubalja*, *po cijenu života*. Natuknica 'ни в жизнь' prevedena je *kao ni po koju cijenu*.

Pod natuknicom *cijena* Takač²² ima primjere *ni po koju cijenu*, *po svaku cijenu*, a pod natuknicom *po* navodi *po tu cijenu*. Kao ni neki drugi autori kod prijedloga *pod* ne navodi takve primjere.

7.

KORPUS: Kako se ta neujednačenost u jezično ipak obrazovanijim krugovima odražava u primjeni? Hrvatski nacionalni korpus pokazuje ravnotežu. Od 248 nabrojanih primjera 123 ih ima *po*, a 125 *pod*. Ni raspodjela po stilovima također ne pokazuje znatnije razlike. Može se primijetiti tek da se taj izraz danas upotrebljava gotovo isključivo u prenesenom značenju dok su primjeri iz Akademijina Rječnika upotrijebljeni s konkretnim značenjem novčane vrijednosti. Za novčano značenje danas ćemo upotrijebiti *po kojoj cijeni* (*po + L*), primjer koji ne nalazimo u Akademijinu Rječniku.

Pretraživanje savjetnika, rječnika, a ni korpusa nije dalo odgovor na pitanje je li pravilnije upotrijebiti *po* ili *pod*.

8.

ZAKLJUČAK: Prijedlozi nam služe za preciznije izražavanje odnosa i njihova je upotreba sve veća. Uz vrlo konkretna značenja i odnose često označuju i apstraktne odnose. Kao da žive svojim životom pa je ponekad teško reći zašto u nekom primjeru dolazi baš taj određeni prijedlog, a ne neki drugi. I u ovom primjeru teško je reći zašto je u upotrebu ušao prijedlog *po* ili *pod*. Isto kao što je teško reći koji je od njih pravilniji.

Semantički kriterij ne pomaže mnogo. Na svojem razvojnom putu označivanja prostornih, zatim vremenskih i konačno apstraktnih odnosa, prijedlozi su

19 Matija Dautović, Hrvatsko-ruski rječnik, Zagreb, 2002.

20 Radoslav F. Poljanec i Serafima M. Madatova-Poljanec, Rusko-hrvatski rječnik, Zagreb, 2002.

21 Tatjana Korać... [et al.], Rusko hrvatski ili srpski frazeološki rječnik, Zagreb, 1979.

22 Ferdinand Takač, Hrvatsko-slovački rječnik, Zagreb, 1999.

se toliko obogatili novim značenjima i nijansama da osnovno značenje *ne može* biti kriterij.

Semantički su obje inačice prihvatljive, a, kao što se vidi po primjerima iz Akademijina Rječnika, oba su izraza i vrlo stara (*Trgovac ako pod onu cinu tebi daje, pod ku i on kupuje* – F. Glavinić, 1628.; *Ne prodat ali kupit nego li po tu cijemu* – I. Držić, 1637.), pa ni pogled u prošlost ne donosi rješenje.

Postoje dvije različite normativne upute, jedna daje prednost izrazu *pod cijemu*, a druga izrazu *po cijemu*, ali ni jedna nije utemeljena na čvrstim i neutritnim argumentima. Pregled rječnika pokazuje da su autori naklonjeniji izrazu *po cijemu*, što bi moglo potaknuti preporuku tog izraza. U prilog tome išle bi i riječi *pošto, nipošto* u kojima se nalazi prijedlog *po* (valja spomenuti da u Akademijinu rječniku i tu postoji zabilježena upotreba prijedloga *pod*: “Tako je *pod*=*po*, a pojavljuje se ‘u svezi *ni pada što* ili *pod ništo* mjesto *nipošto* (t.j. *ni po što*)”²³.) S druge pak strane, neki su se autori odlučili upravo za izraz *pod cijemu*. Osim toga, prijedlog *po* u puno je češćoj upotrebi nego prijedlog *pod*, pa bi eventualna preporuka konstrukcije *pod cijemu* išla u prilog rasterećenju tako često upotrebljavanog prijedloga *po*.

Ipak, nedostatak čvrstih lingvističkih argumenata i činjenica da su oba prijedloga ušla u frazemsku upotrebu i time još više učvrstila svoju poziciju u upotrebi sugerira da bi trebalo prepustiti korisnicima da odluče je li im potrebna razlika između tih dvaju izraza i daju li jednom od njih prednost ili će, kao što se za sada može zaključiti, oba izraza živjeti zajedno u jeziku obogaćujući ga svojim supostojanjem.

Sažetak

Ivana Matas Ivanković, prof., Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
UDK 81'367.4, stručni članak,
primljen 7. srpnja 2003., prihvaćen za tisak 21. listopada 2003.

‘At Any Cost’ Let’s Free Ourselves of Anything
We Do Not Want To Do ‘at Any Cost’

The author discusses whether it is more appropriate to say *pod svaku cijemu* (at any cost) or *po svaku cijemu* in standard Croatian. After extensive research in reference books and actual usage, she comes to the conclusion that both expressions are correct.

23 Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. JAZU, Zagreb, 1881.–1975., sv. X., str. 199.